

УДК : 159. 942

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-4\(44\)-1889-1899](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-4(44)-1889-1899)

Бабчук Олена Григоріївна кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського», <https://orcid.org/0000-0001-5712-909X>

Велічко Ганна Вікторівна аспірантка кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», <https://orcid.org/0009-0002-5565-2885>

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ

Анотація. У статті аналізуються підходи до вивчення віктимної поведінки. Поведінка є результатом взаємодії індивіда з навколишнім середовищем, що проявляється через зовнішню (рухову) і внутрішню (психічну) діяльність, і формується під впливом біологічних, психологічних та соціальних факторів. Існують різні теорії, що пояснюють формування поведінки особистості: біологічні теорії фокусуються на генетичних і нейрофізіологічних аспектах, психологічні – на мотивації, емоціях та індивідуальному досвіді, а соціальні – на впливі соціальних норм, взаємодії з іншими людьми та культурних контекстах. Віктимність є інтегральною характеристикою особистості, яка виявляється в процесі її адаптації до суспільства, формується під впливом біологічних, психологічних та соціальних чинників і визначає схильність індивіда ставати жертвою агресії, насильства чи маніпуляцій. Це складне явище, що поєднує в собі не лише внутрішні переконання, установки, емоційний стан, а й зовнішні умови, що створюються соціальним середовищем. Віктимна поведінка проявляється в особистості, коли вона стає жертвою агресії, насильства чи маніпуляцій, і часто є результатом психологічних особливостей, травм, низької самооцінки або не здатності захищати власні інтереси. Вона може бути виражена в підвищеній чутливості до зовнішніх загроз або вразливості до впливу інших людей. Віктимність пояснюється трьома основними чинниками: генетичною спадщиною, соціально-психологічними механізмами досягнення рівноваги та вибіркового сприйняття інформації, що підтримує образ «Я». Ці фактори взаємодіють, формуючи складну картину поведінки людини, яку можна аналізувати через різні теорії, зокрема через теорію брендингу. Серед численних теорій походження віктимності можна виділити теорії генетичної схильності, «природженої жертви», аномалій статевих хромосом, культурологічні

пояснення відхилень, зв'язок психічних чи психологічних дефектів з поведінкою, а також теорії стигматизації та самостигматизації. Кожна з цих теорій допомагає глибше зрозуміти природу віктимної поведінки, її причини та механізми.

Ключові слова: поведінка, віктимність, віктимна поведінка, підходи, наукові теорії, чинники, жертва, моделі, девіантна поведінка, особистість.

Babchuk Olena Hryhoriivna Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Family and Special Pedagogy and Psychology of the State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University after K.D. Ushynsky», <https://orcid.org/0000-0001-5712-909X>

Velichko Ganna Viktorivna graduate student of the Department of Family and Special Pedagogy and Psychology of the State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University after K.D. Ushynsky», <https://orcid.org/0009-0002-5565-2885>

BASIC APPROACHES TO THE STUDY OF VICTIM BEHAVIOR

Abstract. The article analyzes approaches to the study of victim behavior. Behavior is the result of the interaction of an individual with the environment, manifested through external (motor) and internal (mental) activity, and is formed under the influence of biological, psychological and social factors. There are various theories explaining the formation of individual behavior: biological theories focus on genetic and neurophysiological aspects, psychological theories focus on motivation, emotions, and individual experience, and social theories focus on the influence of social norms, interactions with other people, and cultural contexts. Victimization is an integral characteristic of a person, which manifests itself in the process of his adaptation to society, is formed under the influence of biological, psychological and social factors and determines the individual's tendency to become a victim of aggression, violence or manipulation. This is a complex phenomenon that combines not only internal beliefs, attitudes, and emotional state, but also external conditions created by the social environment. Victim behavior manifests itself in an individual when they become the victim of aggression, violence, or manipulation, and is often the result of psychological characteristics, trauma, low self-esteem, or an inability to protect their own interests. It can be expressed in increased sensitivity to external threats or vulnerability to the influence of other people. Victimization is explained by three main factors: genetic inheritance, socio-psychological mechanisms for achieving balance, and selective perception of information that supports the image of the "I". These factors interact to form a complex picture of human behavior, which can be analyzed through various theories, in particular through branding theory. Among the numerous theories of the origin of

victimization, one can distinguish theories of genetic predisposition, "innate victimhood", sex chromosome abnormalities, cultural explanations of deviations, the connection of mental or psychological defects with behavior, as well as theories of stigmatization and self-stigma. Each of these theories helps to understand more deeply the nature of victim behavior, its causes and mechanisms.

Keywords: behavior, victimization, victim behavior, approaches, scientific theories, factors, victim, models, deviant behavior, personality.

Постановка проблеми. Вивчаючи особливості віктимної поведінки особистості і причини її виникнення, доцільно було б розглянути саме поняття поведінки і специфіку її формування в онтогенезі. Поведінка – це властива живим істотам взаємодія з навколишнім середовищем, опосередковане їх зовнішньою (руховою) і внутрішньою (психічною) діяльністю [2]. Поведінка є найбільш відкритим фактором індивідуальної диференціації людської особистості. Слідкуючи за поведінкою людини можна зробити первинні висновки про індивідуальні відмінності людини, а саме про те, що поведінка є основним способом життя людини в суспільстві.

Враховуючи досвід вітчизняних і зарубіжних фахівців в області психології та соціології поведінки, ми намагаємось уникнути як обмеженості розуміння поведінки його зовнішньою, об'єктивізованою стороною, так і жорсткого розмежування зовнішньої і внутрішньої сторін поведінки. Оцінюючи поведінку жертви як комплексне явище, що відображає як потенційну, так і реалізовану схильність людини до цієї ролі, ми спиралися на ідею взаємозв'язку зовнішніх проявів поведінки з їхніми внутрішніми передумовами. Це зумовлює необхідність аналізу детермінованості такої поведінки та її актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існує велика кількість психологічних теорій, які прагнуть пояснити закономірності поведінки людини: психосексуальна (С. Фрейд), психосоціальна (Е. Еріксон), когнітивна (Ж. Піаже), теорія морального розвитку (Л. Кольберг), поведінкова теорія (Д. Уотсон, Б. Скіннер), гуманістична теорії (А. Маслоу, К. Роджерс), діяльнісні теорії (Ю. Виготський, Д. Ельконін, О. Леонтьєв) та ін.

Кожна з існуючих теорій розвиває різні аспекти формування і обумовлення поведінки особистості: біологічну, психологічну, соціальну. У той же час можна виділити три основні положення, що пояснюють механізми детермінації поведінки людини. По-перше, це біхевіористська позиція (Д. Уотсон, Б. Скіннер), в рамках якої вважається, що практично всі навички набуваються, а, отже, вирішальний вплив надає навколишнє середовище. Йому протистоять ті, хто пропонує як причини поведінки внутрішні механізми, такі як інстинкти, риси характеру, переконання та розумові процеси. Інстинкти визначаються як стимули до діяльності, що виникають у людини, спадково і генетично запрограмовані (З. Фрейд). Теорія особистостей

відрізняється від теорії інстинктів тим, що прихильники першої вважають особистості частково придбаними, тобто не чисто генетичними (А. Адлер, Д. Ротгер, Е. Еріксон). Третя група механізмів визначення поведінки стосується пізнавальної діяльності людини. Когнітивна точка зору полягає в тому, що, хоча вплив навколишнього середовища (у вигляді заохочень і покарань) є важливим, поведінка людини насправді обумовлено когнітивною інтерпретацією цього впливу: нашими очікуваннями, сприйняттями, пам'яттю і рефлексіями (А. Бек, Ж. Піаже, А. Елісон). Психофізіологічні теорії, в основі яких послужили ідеї І. Павлова, що пояснюють поведінку людини з точки зору навчання (П. Анохін, Н. Берштейн, К. Халл) і рефлекторної концепції (Е. Соколов).

Наприклад, в теорії Е. Толмена, вказується, що необхідно тлумачити поведінку людини як молярний феномен, тобто цілісний акт, що характеризується спрямованістю на мету, розуміння, пластичність, вибірковість, що виражається в готовності до вибору засобів для її досягнення в найкоротші терміни [11].

К. Халл вказував на реактивний характер поведінки, що викликається певним стимулом – потягом, вважаючи головною детермінантою поведінки потребу, що обумовлює активність індивіда [8].

Б. Скіннер стверджував, що поведінка контролюється середовищем за допомогою позитивного підкріплення. Підсилюючими стимулами, на думку Скіннера, є: матеріальне заохочення, схвалення, увага, які роблять сильний вплив на поведінку людини [10]. Саме використанню оперантного навчання Скіннер надавав великого значення в процесі зміни неадекватних способів поведінки.

З точки зору гуманістичної психології (А. Маслоу), поведінка людини залежить від ступеня задоволення потреб. Незадоволення метапотреб, як стверджував автор, викликає патопсихологічні розлади, такі як цинізм, відчуженість, апатія. У той же час А. Маслоу не виключав можливості виникнення більш серйозної психопатології – депресії [9]. Вчення А. Маслоу має виняткове значення в розробці програм безпечної поведінки серед підлітків. При розробці і проведенні профілактичних програм серед підлітків на стадії схильності до віктимної поведінки, а також в коригувальній психотерапевтичній роботі важливо враховувати постулати Карла Роджерса. З роками діти набувають досвіду, що якщо їх дії кимось схвалені, їх будуть заохочувати і любити. І навпаки, якщо вони будуть діяти неправильно, їх не будуть цінувати і любити. Таким чином, провідним мотивом в житті підлітка є схильність до актуалізації, розвитку особистості, спрямований рух до намічених цілей, визначених безпосереднім соціальним оточенням [4].

Розгляд поведінки жертви як системного явища, пов'язаного з потенційної або реалізованої схильності людини до того, щоб стати жертвою, ми спиралися на ідею взаємозалежності зовнішніх актів поведінки і їх

внутрішньої складової. Її вивчення вимагає сучасних уявлень про системні ймовірнісні процеси. У процесі індивідуального розвитку поведінкові системи трансформуються в складний комплекс індивідуальної поведінкової стратегії, формуючи поведінковий тип особистості [1]. У цьому випадку поведінка детермінована, природно обумовлена системою факторів, що його породжують. Такий підхід до вивчення людської поведінки дозволив виявити методологічну основу дослідження.

Мета статті – теоретико-методологічний аналіз підходів до вивчення віктимної поведінки особистості.

Виклад основного матеріалу. В. Мерлін визначав інтегральну характеристику індивідуальних особливостей людини як інтегральну індивідуальність, яка у людей із віктимною поведінкою розглядається через взаємозв'язок багаторівневих підсистем їхніх психічних властивостей. Тому для розгляду комплексу факторів, що визначають виникнення жертвоприношення в онтогенезі, а також для виявлення тих з них, які опосередковують шляхи реалізації потенціалу жертви через поведінку жертви, необхідно виділити три ієрархічні рівні впливу: біологічний, психологічний і середовищний.

Ці ідеї отримали подальший розвиток в теорії А. Лібіна, який пояснює особливості поведінки через поняття симптомокомплексу, тобто, стійких наборів індивідуально-типологічних ознак, які активізуються при схильності людини при наявності відповідних подразників навколишнього середовища. Ця теорія дозволяє найбільш повно розглянути особливості поведінкових реакцій людини з урахуванням всіх ієрархічних рівнів індивідуальності і зовнішніх подій. У цій концепції особливе значення для формування стійких закономірностей стильової поведінки відводиться зразкам сімейного виховання, як факторам онтогенетичного розвитку особистості, значущим для формування суб'єктивної оцінки подій (А. Лібін) і моделям соціального навчання (А. Бандура). У сукупності на основі складних реакцій організму на вплив зовнішнього середовища з урахуванням фенотипу людини і фенотипу його батьків формуються стійкі закономірності взаємодії з навколишнім середовищем.

У той же час, відповідно до цілей нашого дослідження, можна виділити три основні причини, що визначають стійкість тих чи інших форм поведінки. По-перше, це генетична основа реакцій на вплив навколишнього середовища (полігенна спадщина). Друге джерело незмінності особистості розкриває соціально-психологічна теорія позицій і змін позицій. Основна теза цієї теорії полягає в тому, що людина докладает зусиль для досягнення певної позиції або рівноваги, тобто намагається зайняти позиції, які не суперечать один одному. Для цього він вибудовує дуже складну взаємопов'язану структуру переконань і установок на щось, підтверджену поведінкою. Цю структуру складно змінити, так як вона швидше відкине нову ідею, ніж змінить світогляд людини. І, нарешті, третій фактор особистісної незмінності полягає в тому, що люди

вибірково прислухаються тільки до інформації або до тих людей, думка яких явно збігається з їх власним, щоб уникнути порушення образу «Я».

Різні автори використовують різні категорії та підходи до розгляду віктимності та особливостей її реалізації в конкретній ситуації у вигляді поведінки жертви: як порушення соціально-психологічної адаптації, як дефіцитна деформація або відхилення розвитку особистості, порушення інтерактивного спілкування, відхилення від стандартів безпеки тощо.

Беручи до уваги, що віктимність є властивою кожній людині якістю, що проявляється в процесі адаптації до суспільства, можна стверджувати, що всі ці підходи враховують лише різні ступені віктимізації. При цьому «нормальна» віктимність розглядається як пристосувальна реакція, що веде до максимально можливої психологічної адаптації, характерної для цієї групи з точки зору вікових, соціальних і гендерних стереотипів. Підвищення або зниження рівня віктимізації по відношенню до групової норми в рівній мірі порушує психологічну адаптацію особистості (соціальна адаптація може залишатися високою) в конкретній соціальній ситуації [3]. Таким чином, віктимізацію можна розглядати як дезадаптацію, девіацію або деформацію особистості в залежності від рівня зміни.

В даний час існує досить велика кількість різних теорій походження віктимності: біологічна теорія схильності до певного типу поведінки за біологічним складом (К. Ломброзо); теорія генетичної схильності (Т. Тейч), теорія «природженої жертви» (К. Міядзава, К. Вілсон), теорія аномалій статевих хромосом (Прайс, Віткін), теорії зв'язку відхилень з психічними або психічними дефектами (Н. Б. Морозова), культурологічні пояснення відхилень (Селін, Міллер), теорія стигматизації, що пояснює поведінку жертви і теорія самостигматизації (А. Камю), теорія вогнищевого дозрівання (Дж. Коулман).

Обґрунтовуючи спільність злочинної та віктимної поведінки, ряд авторів (Ю. Клейберг, В. Туляков) розглядають поведінку жертви через категорії девіантної поведінки. При цьому слід зазначити, що девіантною поведінкою прийнято вважати поведінку, яка не відповідає нормам, правилам, стереотипам, очікуванням і установкам суспільства. Поняття очікування (очікування) відповідної поведінки або установок (стандартів, зразків) поведінки може використовуватися як посилення на норму. Однак не вся поведінка жертви можна вважати несумісною з соціальними нормами і очікуваннями, навпаки, певні типи поведінки жертви, по суті, але схвалені і очікувані в суспільстві, можуть бути пов'язані з виконанням професійних обов'язків [2]. Виходячи з цих міркувань, неможливо розглядати сукупність діяльності жертви через категорії девіантної поведінки, але частина її, так зване «винне» поведінка жертви, можна розглядати з цієї точки зору.

Досить цікавим для цілей нашого дослідження є використання теорії брендингу, згідно з якою ми можемо визначити особливості поведінки людини тільки після відповідної реакції іншої людини на неї. Виділяють три види

стигматизації: фізичну стигму (кульгавість, сліпота та інші тілесні ушкодження), стигму, пов'язану з безвольністю (алкоголіки, наркомани, психічно хворі), расову стигму («чорні», особи, що належать до національних меншин) [7]. У літературі також згадується про існування ще однієї морально-правової стигми, яка включає осіб, таких як злочинці, повії тощо. Однак, якщо ми звернемо увагу на групи, виділені в цій класифікації, то виявимо, що всі вони відносяться до групи ризику з точки зору віктимізації. Єдине, чого не вистачає людям, поведінка яких пов'язана з підвищеною здатністю діяти на шкоду власному здоров'ю і життю, заради дотримання соціальних норм і правил. Це стигму можна назвати соціалізованою.

Стигматичний підхід ще раз підкреслив, що відмінності в соціально схвалений і винній поведінці жертви індивіда можна оцінити тільки через інтерпретації, що розвиваються в процесі взаємодій. Так чи інакше, обидва типи поведінки призводять до заподіяння шкоди особистості, всупереч всім законам самозбереження. При цьому важливо зазначити, що первинне відхилення жертви, що ґрунтується на певних особистісних рисах, фіксується вторинним, соціальним відхиленням жертви, тобто особа міцно закріплюється в статусі жертви, що призводить до самостигматизації себе як жертви.

Багато соціальних установок формуються в дитинстві і сприймаються дітьми зі свого безпосереднього соціального оточення. Діти моделюють своє ставлення, копіюючи тих, хто їм подобається, поважається і навіть боїться. Спостерігаючи за ставленням батьків до різних подій і явищ, вони формують власне ставлення. Поведінка, зовнішній вигляд і погляди популярних співаків і акторів, які часто виступають безумовним прикладом для наслідування, особливо привабливі для підлітків і молоді [6].

Важливо пам'ятати, що соціальне середовище впливає на систему відносин і поведінку функціонуючого в ній індивіда, який вибірково сприймає і переробляє ці впливи відповідно до своєї внутрішньої природою, а система відносин, в свою чергу, активно впливає на навколишнє середовище свідомо або несвідомо, навмисно або ненавмисно.

Таким чином, виходячи з усього вищесказаного, можна сказати, що поведінка жертви є більш широким поняттям, ніж девіантна поведінка, оскільки включає в себе всі форми девіантної діяльності, в тому числі і соціально схвалені, які часто не викликають занепокоєння у суспільства. У зв'язку з тим, що шкода заподіюється тільки самій людині, даний вид діяльності потерпілого не вивчається в належному обсязі.

Ю. Клейберг розглядає віктимність як окремий випадок девіантності в результаті компенсації деформаційного дефекту особистості. У той же час особистість жертви, характеризується зниженням рівня мотивації, низькою самооцінкою, дефіцитом ціннісних орієнтацій, високим конформізмом [6]. Погодитися з цим однозначно не можна. Цим якостям дійсно характеризуються певні категорії особистості жертви. Однак цим не вичерпується все

різноманіття психологічних якостей особистості жертви, особливо в зв'язку з соціально бажаним або некритичним типом поведінки жертви.

Таким чином, часто особи, схильні до девіантної поведінки мають завищену самооцінку, що не дозволяє їм дати реальну оцінку загрозливої ситуації. Так само, як і ті жертви, які надмірно мотивовані для досягнення своїх цілей, або були бунтарськими особистостями, які прагнули змін у суспільстві, що зробило їх надзвичайно жертвами.

Розвиток моделей поведінки потерпілих у цьому напрямі відкриває певні перспективи для вивчення взаємодії злочинця та його жертви та вивчення нових закономірностей віктимізації населення та реалізації потенціалу потерпілого. Природно, що ототожнення моделей не може відобразити весь спектр характеристик особистості, особливостей його поведінки і ситуативних умов. Насправді це лише частково близька до реальності форма. Однак без виділення моделі неможливо етимологізувати весь спектр поведінкових реакцій, що ускладнює вивчення і профілактичні заходи, пов'язані з цим явищем.

Для цілей нашого дослідження розглянемо основні моделі поведінки потерпілих, взяті різними авторами за основу класифікацій.

Модель особистості, в основі якої лежить синтез трьох модальностей особистості: активності, соціалізації, інтегративності, використовується для опису девіантної поведінки [1]. У той же час в основі цієї моделі лежить аналіз особистості через її життєдіяльність, спосіб організації життя, здатність вирішувати психологічні протиріччя. Фактично тут використовується основний психологічний принцип дослідження діяльності, пов'язаний з організацією природного експерименту.

Моделі поведінки на ситуативному рівні базуються на певних типах ситуацій, що виникають в процесі взаємодії між людьми [1]. У цьому контексті можна виокремити чотири основні моделі ситуацій, кожна з яких має свої особливості та може по-різному впливати на поведінку суб'єктів, зокрема в рамках розвитку протиріч, що призводять до конфліктів або злочинів:

1. Ситуації соціально-статусних відносин – ці ситуації виникають через різницю в соціальних статусах, де суб'єкти виступають представниками певних класів, соціальних верств, етнічних груп, професійних спільнот або організацій. У таких ситуаціях можуть проявлятися соціальні напруження, нерівність і конфлікти, що призводять до виникнення злочинів або порушень. Ці конфлікти часто мають глибинні соціальні корені.

2. Ситуації рольових відносин – ці ситуації виникають через виконання певних ролей у групах чи в процесах формального і неформального спілкування. Вони включають рольові конфлікти, коли особа не може або не хоче виконувати очікувану роль в групі чи спільноті, що може призводити до психологічного чи соціального напруження, яке стає джерелом конфліктів або навіть злочинів.

3. Ситуації, що виникають у процесі реалізації об'єктно-орієнтованої спільної діяльності – це ситуації, коли конфлікти виникають через суперечності в процесі спільної діяльності, спрямованої на досягнення певної мети або на взаємодію з об'єктами діяльності (наприклад, бізнес-процеси, робочі проекти тощо). Протиріччя можуть виникати між учасниками діяльності через неузгодженість цілей, ресурсів чи ролей, що також може призвести до правопорушень або злочинних дій.

4. Ситуації ціннісних відносин – ці ситуації виникають через різницю в ціннісних орієнтаціях та переконаннях між людьми або групами. Протиріччя, що виникають через відмінності в світогляді, моральних принципах або релігійних переконаннях, можуть бути основою для конфліктів, у тому числі і для насильницьких дій, коли одна зі сторін намагається нав'язати свої цінності іншій.

Ці типи ситуацій допомагають розкрити різноманітність соціальних, психологічних і культурних аспектів, які можуть стати основою для розвитку конфліктів і злочинів, що також може бути важливим для практичного застосування в кримінології, соціології та психології.

Цей підхід перегукується з підходом, прийнятим в кримінальній віктимології, який визначає віктимність поведінки через опис соціальної ситуації, в якій людина своїми діями наражає себе на небезпеку стати жертвою злочину.

Науковцями розроблено соціально-психологічну модель поведінки потерпілих, засновану на понятті «норма безпеки». При цьому конструювання моделей поведінки і особистісних характеристик проходить через сукупність елементів: структуру особистості (соціально-психологічну, темпераментну), механізм поведінки особистості, особливості ситуації жертви і індивідуальний досвід жертви. Виявлення стабільно повторюваних «стандартних» способів поведінки, еквівалентно виявленню соціально-психологічних типів особистості. Виділяють шість таких моделей: агресивна, активна, ініціативна, пасивна, некритична і нейтральна жертва. Методологічною основою цієї концепції є твердження про те, що типові способи поведінки людей у певних типах ситуацій є вираженням їх внутрішньої сутності. Людина живе і діє в умовах певної соціальної системи, виконуючи безліч різних соціальних ролей, що представляють динамічне вираження його соціальних позицій і статусів. Оскільки для потерпілого поведінка є вираженням його життєвої орієнтації, необхідно звернути увагу на залежність потенційної вразливості потерпілого від цієї орієнтації [5].

Також, у науковій літературі виділяють чотириполюсну модель рис особистості, її адаптивну поведінку в контексті якості навколишнього середовища (психосемантичний підхід). При цьому риса особистості розглядається як стійка схильність індивіда до певної поведінки в певному широкому або вузькому класі ситуацій, що формується в ході формування індивідуального досвіду на основі взаємодіючих факторів: психофізіологічної конституції

(темпераментний аспект, або риси-властивості), соціального підкріплення ролі поведінки (характерологічний аспект, або риси-навички), емоційно-ціннісного привласнення і побудови ідеальних образів і цілеспрямованих стратегій (рефлексивно-особистісний аспект, або рис, стратегії). Тобто, по суті, риса особистості – це сформований на основі попереднього досвіду особистісний конструкт, що дозволяє швидко вирішити проблему вибору стратегії поведінки в реальній ситуації за умови збереження цілісності «Я». Цей постулат дає підставу припустити, що саме наявність конструкту особистості жертви буде опосередковувати конкретну поведінку людини в криміногенній ситуації.

Відповідно до цілей нашого дослідження за типологічну основу береться соціально-психологічна модель поведінки потерпілих і на основі уявлень про семантичний простір особистості конструюється модель поведінки жертви, яка не реалізується в криміногенній ситуації. В основі побудови моделі лежить поняття установки, тобто, готовності діяти певним чином, «частковість» індивідуальної свідомості людини, заснована на стандартизованому минулому суб'єкта.

Звичайно, всі описані моделі вкрай важливі, але вони не відображають весь спектр особливостей поведінки потерпілого і особливості ситуації, а значить, є приблизними і вимагають уточнення і деталізації.

Висновки. Аналіз різних підходів до вивчення віктимності дозволяє стверджувати, що вона є інтегральною характеристикою особистості, яка проявляється в процесі адаптації до суспільства. Віктимна поведінка може мати як адаптивний, так і дезадаптивний характер, що залежить від її відповідності соціальним нормам і очікуванням. Сучасні теорії пояснюють віктимність через біологічні, генетичні, соціальні та психологічні чинники, що підкреслює комплексний характер цього явища. У науковій літературі віктимна поведінка іноді розглядається як форма девіантної поведінки, проте не вся поведінка жертви може бути віднесена до девіацій. Деякі форми віктимності навіть можуть бути соціально схваленими та пов'язаними з виконанням професійних обов'язків. Застосування соціологічних і психоаналітичних теорій для аналізу віктимності дозволяє розглядати її як особливий випадок адаптації індивіда до соціальних умов. Зокрема, використання концепції аномії дає змогу інтерпретувати віктимну поведінку як результат порушення адаптаційних механізмів особистості.

Література:

1. Велитченко Л. К., Цільмак О. М. Психологія особистості: тексти і методики: навчальний посібник. Одеса: Букаєв Вадим Вікторович, 2008. 212 с.
2. Козенко Ю.О. Правова поведінка особи: спроба інтегративного осмислення: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 88 с.
3. Коваленко Л.А. Віктимність як психологічна категорія. *Особистість, суспільство, закон: психологічні проблеми та шляхи їх розв'язання: зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. С. П. Бочарової (30 берез. 2017 р., м. Харків, Україна)*. Харків: ХНУВС, 2017. С. 105-107.

4. Литвиненко О.О. Становлення особистості підлітка (онтогенетичний і дизонтогенетичний аспект) : монографія. Х. : «В ДЕЛЕ», 2021. 351 с.
5. Психологічні механізми адаптації девіантів до сучасного соціокультурного середовища : монографія / Максимова Н. Ю., Грись А. М., Манілов І.Ф. [та ін.] ; за ред. Н. Ю. Максимової. К.: Педагогічна думка, 2015. 254 с.
6. Христюк О. Л. Психологія девіантної поведінки: навчально-методичний посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2014. 192 с
7. Чутора М.В. Стигматизація: сутність, види, причини виникнення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2011. Випуск 20. С. 177-180.
8. Hull Clark L. A Behavior System - An Introduction To Behavior Theory Concerning The Individual Organism-Yale University Press. Yale University Press, 1958. 372p.
9. Maslow A. H. A Theory of Human Motivation. *Psychological Review*, 1943, Vol. 50 #4, pp. 370–396.
10. Skinner B.F. Verbal behavior. NY: Appleton-Century-Crofts, 1957. 478p.
11. Tolman E. C. A behaviorist's definition of consciousness *Psychological Review*. 1927. Vol. 34, № 6. P. 433-439.

References:

1. Velitchenko, L. K. & Tsilmak, O. M. (2008). *Psykhohohiya osobystosti: teksty i metodyky [Personality Psychology: Texts and Methods]*. Odesa: Bukayev Vadim Viktorovych [in Ukrainian].
2. Kozenko, Yu.O. (2013) *Pravova povedinka osoby: sprobа intehratyvnoho osmyslennya [Legal behavior of a person: an attempt at integrative understanding]*. Lviv: Lviv State University of Internal Affairs [in Ukrainian].
3. Kovalenko, L.A. (2017) *Viktymnist' yak psykhohohichna katehoriya [Victimhood as a psychological category]*. *Osobystist', suspil'stvo, zakon: psykhohohichni problemy ta shlyakhy yikh rozv'yazannya: zb. tez dop. mizhnar. nauk.-prakt. konf., prysvyach. pam'yati prof. S. P. Bocharovoyi - Personality, society, law: psychological problems and ways of their solution: collection of abstracts of the additional international scientific-practical conference, dedicated to the memory of Prof. S. P. Bocharova*. pp. 105-107 [in Ukrainian].
4. Litvinenko, O.O. (2021) *Stanovlennya osobystosti pidlitka (ontohenetychnyy i dyzontohenetychnyy aspekt) [Formation of the adolescent personality (ontogenetic and dysontogenetic aspects)]* Kharkiv: «V DELE» [in Ukrainian].
5. Maksimova, N. Yu., Gris, A. M. & Manilov, I. F. (2015) *Psykhohohichni mekhanizmy adaptatsiyi deviantiv do suchasnoho sotsiokul'turnoho seredovyshcha [Psychological mechanisms of adaptation of deviants to the modern sociocultural environment]* Kyiv: Pedagogical Thought [in Ukrainian].
6. Khrystuk, O. L. (2014) *Psykhohohiya deviantnoyi povedinky [Psychology of Deviant Behavior]*. Lviv: Lviv State University of Internal Affairs [in Ukrainian].
7. Chutora, M.V. (2011) *Styhmatyzatsiya: sutnist', vydy, prychnyny vynyknennya [Stigmatization: essence, types, causes of occurrence]*. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu - Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, 20, 177-180. [in Ukrainian].
8. Hull, Clark L. A. (1958) *Behavior System - An Introduction To Behavior Theory Concerning The Individual Organism-Yale University Press. Yale University Press. 372p.*
9. Maslow, A. H. (1943) *A Theory of Human Motivation. Psychological Review*, Vol. 50 #4, pp. 370–396.
10. Skinner, B.F. Verbal behavior. NY: Appleton-Century-Crofts, 478p.
11. Tolman, E.C. (1927) *A behaviorist's definition of consciousness Psychological Review*. Vol. 34, № 6. P. 433-439.